

УДК 343.222.4:343.347

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.8.34>**Олександр Берило,**

канд. юрид. наук,

викладач кафедри професійних та спеціальних дисциплін

Херсонського факультету

Одеського державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ХВОРОМУ МЕДИЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ

Актуальність теми дослідження визначається гостротою проблеми якості надання медичних послуг співробітниками відповідних установ України під час здійснення ними своїх професійних обов'язків. Ця проблема є загальносвітовою, оскільки існують поодинокі випадки неякісного медичного обслуговування або взагалі ненадання допомоги хворому медичним працівником майже у всіх країнах світу. Отже, питання вказаної проблематики потребують вирішення на державному рівні. Впроваджувати новації та вдосконалювати вітчизняне законодавство у відповідній сфері не можливо без вивчення зарубіжного законодавства. Питання, пов'язані з кримінально-правовою характеристикою ненадання допомоги хворому медичним працівником, є складними за суттю й актуальними не лише для кримінального законодавства України, а й для держав пострадянського та європейського простору. Вказана проблематика для України зростає особливо в умовах реформаційних процесів системи охорони здоров'я в Україні та чинного кримінального законодавства.

Конкретну міру покарання за злочинне протиправне діяння призначають за загальним правилом в межах відповідної санкції (вони покликані захищати суспільство, відображаючи ступінь морального осуду щодо осіб, які вчинили злочини). Призначення покарання об'єктивного та достатнього залежить від побудови санкції кримінально-правової норми Особливої частини КК України.

Санкція – це частина статті Особливої частини Кодексу, яка встановлює вид і розмір покарання за злочин, вказаний у диспозиції статті [119].

Відповідно до чинного кримінального законодавства є два види кримінально-правових санкцій: 1) відносно визначена санкція, яка передбачає покарання лише одного виду і в конкретних межах, вказуючи або не вказуючи його нижню межу, але із зазначенням його верхньої межі; 2) альтернативна санкція, що передбачає два та більше видів основного покарання, з яких суд може призначити лише одне.

Ключові слова: тяжкі тілесні ушкодження, небезпечний для життя стан, смерть хворого, бездіяльність, невтручання, суспільно небезпечні наслідки, медичний співробітник.

Постановка проблеми. Для того, щоб належним чином проаналізувати дію та зміст будь-якої кримінально-правової норми, слід порівняти її із зарубіжним законодавством країни з відповідною системою права. Це дасть змогу розширити бачення можливих моделей її конструкції. Правотворчим вітчизняним традиціям щодо встановлення відповідальності за злочини, учинені медичними працівниками, загалом відповідає кримінальне законодавство зарубіжних країн, у чому переконує порівняльно-правовий аналіз відповідних кримінально-правових норм, хоча, звісно, в законодавстві тих чи інших країн є певна специфіка. Дану проблематику було розглянуто такими вітчизняними та зарубіжними вченими, як В. І. Акопов, В.В. Балабко, Ф. Ю. Бердичевський, В.О. Глушков, І.В. Івшин, М.І. Ковальов, А.І. Коробєєв,

Я.О. Миц, С.П. Мокринський, А.А. Мохов, І.О. Нікітіна, О.В. Родін, А.Н. Савицька, І.А. Сенюта, С.Г. Стеценко, Є.В. Фесенко, С.А. Химченко, Г.В. Чеботарьова, О.В. Червоных, М.Д. Шаргородський, А.Н. Язухін та інші.

Метою статті є порівняльно-правове дослідження кримінального законодавства зарубіжних країн у частині кримінальної відповідальності за ненадання допомоги хворому медичним працівником. З метою досягнення вказаної мети варто сформулювати та обґрунтувати вихідні положення, на яких й базуватиметься дослідження, що у підсумку дасть змогу сформулювати певні пропозиції щодо ефективних змін чинного кримінального законодавства в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Метод порівняння завжди був в арсеналі методології науки

кримінального права. Особливо затребуваним нині він є з огляду на те, що сьогодні відмова від вузькокасового підходу в порівняльно-правових дослідженнях передбачає ознайомлення з позитивним досвідом, накопиченим у зарубіжному кримінальному праві, а отже, можливість його використання (звісно, не механічного) у вітчизняних умовах [1, с. 34–35]. Розвиток сучасного кримінального законодавства України передбачає імплементацію норм міжнародного законодавства та з розвитком кримінального законодавства багатьох країн в умовах глобалізації дасть змогу успішно гармонізувати КК України з кримінальним законодавством сучасної Європи.

Порівняльно-правове дослідження кримінального законодавства зарубіжних країн у частині кримінальної відповідальності за ненадання допомоги хворому медичним працівником вимагає сформулювати та обґрунтувати вихідні положення, на яких саме й базуватиметься дослідження та дасть змогу сформувати певні пропозиції щодо ефективних змін чинного кримінального законодавства в цій сфері. Першим серед них є аргументоване вище положення щодо необхідності й доцільності дослідження особливостей кримінальної відповідальності за ненадання допомоги хворому медичним працівником саме за законодавством країн континентальної Європи та країн, які раніше входили до складу СРСР. Важливо й те, що в аспекті дослідження кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі ми не розділяємо законодавство цих країн на окремі підгрупи. Кримінальне законодавство зарубіжних країн ми досліджуємо в контексті порівняння з нормами вітчизняного кримінального права, що дасть змогу сформулювати висновки про наявність чи відсутність у КК України відповідних положень, що стосуються кримінальної відповідальності за ненадання допомоги хворому медичним працівником.

На думку В.В. Балабко, КК України із розглядуваної проблематики має більше спільного з кримінальним законодавством постсоціалістичних країн Східної Європи та СНД, ніж країн Балтії, Західної та Центральної Європи та азійсько-тихоокеанського регіону [2, с. 46–47]. Так, згідно з твердженням авторки у більшості цих країн, як і в Україні, передбачено відповідальність за невиконання лікарем своїх професійних обов'язків, проведення незаконного абортів, ненадання медичним працівником допомоги хворому, розголошення конфіденційної інформації медичним працівником, незаконну трансплантацію або примушування до вилучення органів чи тканин людини. Водночас якщо відповідальність за вчинювані медичними працівниками злочини, які посягають на життя та здоров'я особи, у нашій державі передбачені

в межах одного розділу Особливої частини КК України, то в законодавстві зарубіжних країн ситуація є інакшою [2, с. 47].

Кримінальне законодавство щодо відповідальності за ненадання допомоги хворому медичним працівником інших країн ближнього зарубіжжя суттєво різниться.

У ст. 161 КК Білорусі передбачено кримінальну відповідальність за ненадання допомоги хворому медичним працівником без поважних причин особою, яка займається медичною або фармацевтичною практикою, або іншою особою, яка зобов'язана її надати відповідно до закону або за спеціальним правилом. Те саме діяння, яке спричинило через необережність смерть хворого або тяжке тілесне ушкодження, карається згідно з ч. 2 зазначеної статті.

Варто зазначити, що і за КК України, і за КК Білорусії основний склад злочину ненадання допомоги хворому медичним працівником є формальним. Своєю чергою настання наслідків у вигляді смерті хворого чи заподіяння йому тяжкого тілесного ушкодження є кваліфікованим складником цього протиправного діяння. При цьому під час характеристики суб'єктивної сторони не виділяється умисної форми вини щодо наслідків, отже, фактично медичний працівник їх не усвідомлює.

Схоже формулювання ненадання допомоги хворому медичним працівником передбачається у КК Грузії (ст. 130), КК Республіки Болгарія (ст. 141) [3], КК Республіки Сан-Марино (ст. 379) [7].

Кримінальні кодекси країн СНД – Азербайджану (ст. 142), Республіки Казахстан, Киргизької Республіки (ст. 119, ст. 120) [6], Латвійської Республіки (ст. 138), Таджикистану, Узбекистану, Естонської Республіки (ст. 126) – передбачають кримінальну відповідальність за ненадання допомоги хворому лише за умов настання тяжких наслідків або смерті.

Таким чином, зарубіжний законодавець забезпечує кримінально-правову охорону належного надання допомоги хворому за допомогою таких прийомів:

1) об'єктом підвищеної кримінально-правової охорони є суспільні відносини у сфері забезпечення життя та здоров'я особи під час виконання або у зв'язку з виконанням професійних обов'язків медичними працівниками;

2) виокремлення спеціального потерпілого – хворого, тобто особи, яка потребує медичної допомоги;

3) конструювання складу злочину як матеріального з огляду на необхідність настання суспільно небезпечних наслідків, або загроза настання тяжких наслідків чи смерті, або реальне настання таких тяжких наслідків чи смерті;

4) суб'єктом злочину є безпосередньо медичний працівник або особа, що займається

медичною або фармацевтичною практикою у зв'язку з виконанням професійних обов'язків і наявністю спеціального обов'язку надавати медичну допомогу відповідно до закону або спеціальних правил;

5) необхідність встановлення прямого умислу та завідомості щодо настання суспільно небезпечних наслідків як ознаки суб'єктивної сторони досліджуваного злочину;

б) використання однотипних кваліфікуючих ознак, пов'язаних із настанням тяжких наслідків або смерті потерпілого.

У ст. 141 КК Республіки Болгарія [3] передбачено відповідальність за ненадання допомоги хворому. Відповідно до ч. 1 цієї статті за ненадання допомоги без поважних причин особу, що займається медичною практикою та яку викликали до хворого чи породіллі, карають виправними роботами або штрафом до трьох левів. Якщо винному було відомо, що хворий або породіллі перебували в небезпечному для життя стані, то, відповідно до ч. 2 цієї статті, карання передбачає позбавлення волі до одного року або виправні роботи. У ч. 3 цієї статті закріплено кримінальну відповідальність за ненадання допомоги хворому без поважних причин [3].

Зі змісту норми слідує, що потерпілим від зазначеного злочину, на відміну від ст. 139 КК України, є не лише хвора особа, але й породіллі.

Загалом у кримінальному законодавстві багатьох зарубіжних країн як пострадянського простору, так і європейських країн існують спеціальні норми про відповідальність за ненадання допомоги хворому медичним працівником.

Кримінальні кодекси багатьох зарубіжних країн, аналогічно як і КК України, містять норми, які передбачають кримінальну відповідальність за ненадання допомоги хворому медичним працівником. Однак слід зазначити, що зміст та структура зазначених норм суттєво відрізняються від злочину, передбаченого ст. 139 КК України. Наприклад, відповідальність за аналогічні діяння за кримінальним законодавством Австрії, Данії та Нідерландів регулюється не нормою, а подекуди цілими розділами.

Так, спеціальна норма, яка в тому чи іншому вигляді передбачає відповідальність за ненадання допомоги особі, закріплена в КК Австрійської Республіки, Азербайджанської Республіки, Грузії, Королівства Данія, Королівства Іспанія, Королівства Нідерландів, Латвійської Республіки, Республіки Білорусь, Республіки Болгарія, Республіки Вірменія, Республіки Казахстан, Республіки Молдова, Республіки Польща, Республіки Таджикистан, Російської Федерації, Федеративної Республіки Німеччина, Французької Республіки, Швейцарської Конфедерації та Пенітенціарному кодексі Естонської Республіки [3; 4; 5; 6; 7; 8].

Особливості їх розміщення в системі кримінального законодавства зарубіжних країн є досить подібними, оскільки досліджувані норми переважно розташовані в главах (розділах) особливих частин КК, що передбачають відповідальність за посягання на життя і здоров'я особи. Однак такий варіант розміщення вказаних норм у системі кримінального законодавства зарубіжних країн, хоча і є найбільш поширеним, проте не єдиним варіантом. У всіх спеціальних нормах законодавства зарубіжних країн, які передбачають кримінальну відповідальність за «загальний вид» ненадання допомоги особі (хворому), конкретизовано, що ненадання такої допомоги має стосуватися особи, яка її потребує, тобто особи, яка перебуває в загрозовому для життя чи здоров'я стані [9, с. 165–169].

Таким чином, законодавством зарубіжних країн встановлено основні правові засади правової охорони осіб від ненадання допомоги хворому медичним працівником. Аналіз законодавства засвідчує узгодженість більшості правових актів України та зарубіжних країн, проте наявні й певні особливості. По-перше, джерела кримінального права зарубіжних країн здебільшого передбачають більш сувору кримінальну відповідальність за ненадання допомоги хворому медичним працівником, ніж КК України. По-друге, у всіх країнах є спеціальні норми про відповідальність за ненадання допомоги хворому медичним працівником. По-третє, на конструкцію законодавства стосовно досліджуваної кримінально правової норми тієї чи іншої країни впливають не тільки особливості законодавчої техніки, а й криміногенної обстановки в державі в цій сфері. По-четверте, в більшості вивчених джерел наявна згадка про потерпілого як особу, яка потребує медичної допомоги, тобто особу, яка перебуває в загрозовому для життя чи здоров'я стані. По-п'яте, виникнення й наявність цього стану можуть бути зумовлені абсолютно різними факторами.

Отже, на підставі здійсненого аналізу кримінального законодавства зарубіжних країн про відповідальність за ненадання допомоги хворому медичним працівником можна зробити висновки про те, що в кримінальному законодавстві зарубіжних країн норма про відповідальність за ненадання допомоги хворому медичним працівником міститься в розділах (главах) про відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи. Це дає підстави констатувати, що родовим об'єктом досліджуваного злочину за зарубіжним законодавством здебільшого слід визнавати суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи.

Описання ознак об'єктивної сторони ненадання допомоги хворому медичним працівником полягає у наступних формах: 1) у тексті

кримінально-правової норми чітко конкретизовано ознаки об'єктивної сторони ненадання допомоги хворому медичним працівником; 2) у тексті норми щодо відповідальності медичних працівників за ненадання допомоги хворому додатково виокремлені ознаки об'єктивної сторони додаткових складів злочинів; 3) у тексті норми описано ознаки додаткових потерпілих, окрім хворого; 4) ненадання допомоги хворому визначено як один зі способів учинення іншого злочину

Суб'єкт спеціальний – медичний працівник. При цьому ознаки суб'єкта злочину не висвітлені у змісті диспозицій досліджуваних норм, що передбачають відповідальність за ненадання допомоги хворому медичним працівником. Такий підхід, зокрема, втілено в КК Грузії, КК Республіки Австрія, КК Республіки Білорусь, КК Республіки Болгарія, КК ФРН.

Суб'єктивна сторона ненадання допомоги хворому медичним працівником, відповідно до кримінального законодавства зарубіжних країн, характеризується виною у формі прямого умислу щодо діяння та необережності щодо наслідків. Тобто це є особливостями закріплення ознак суб'єктивної сторони досліджуваних. Тут, зокрема, йдеться про такі факультативні ознаки суб'єктивної сторони, як мотив та мета злочину.

Мотивами ненадання допомоги хворому медичним працівником за зарубіжним законодавством зарубіжних країн можуть бути як корисливі, так і особистісні. Водночас у КК деяких зарубіжних країн корисний мотив ненадання допомоги хворому медичним працівником визначають як кваліфікуючу ознаку.

Висновки

Як підсумок можна зазначити, що особливості розміщення досліджуваних норм в системі кримінального законодавства зарубіжних країн видаються досить подібними, оскільки зазвичай їх зазначають у главах (розділах) Особливих частин КК, що передбачають відповідальність за посягання на життя і здоров'я особи. Однак такий варіант розташування вказаних норм у системі кримінального законодавства зарубіжних країн є найбільш розповсюдженим, проте не єдиним варіантом. У всіх спеціальних нормах законодавства зарубіжних країн, які передбачають кримінальну відповідальність

за «загальний вид» ненадання допомоги особі (хворому), конкретизовано, що ненадання такої допомоги повинно стосуватися особи, яка потребує її, тобто особи, яка перебуває в загрозовому для життя чи здоров'я стані. Водночас виникнення та існування цього стану може бути зумовлено абсолютно різними факторами: нещасний випадок, наслідки стихійного лиха, умисні протиправні діяння інших осіб тощо. Описання ж цієї ознаки в диспозиціях досліджуваних кримінально-правових норм також є різним. В одних випадках законодавець акцентує увагу тільки на стані небезпеки, у якому перебувають особи, які потребують допомоги (КК Австрійської Республіки, Грузії, Королівства Данії, Республіки Польща), у других – на самотності таких осіб (КК Королівства Іспанії), у третіх – на джерелі виникнення небезпечного для життя і здоров'я особи стану (КК Федеративної Республіки Німеччини).

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
2. Балабко В.В. Злочини проти життя та здоров'я особи: кримінальна відповідальність медичних працівників : монографія. Запоріжжя : Дніпров. металург, 2017. 288 с.
3. Уголовный кодекс Болгарии. URL: <http://www.wipo.int/wipolex/ru/details.jsp?id=149>.
4. Уголовный кодекс Австрии / пер. с нем. Москва : Зеркало-М, 2001. 144 с.
5. Уголовный кодекс Дании / науч. ред. С.С. Беляев ; пер. с датск. и англ. С. С. Беляева, А. Н. Рычевой. Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2001. 230 с.
6. Уголовный кодекс Кыргызской Республики. Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2002. 384 с.
7. Уголовный кодекс Республики Сан-Марино / науч. ред., вступ. ст. С.В. Максимова пер. с итал. В.Г. Максимова. Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2002. 253 с.
8. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / [Берило О.Г. Историчні аспекти становлення та розвитку кримінальної відповідальності за ненадання допомоги хворому медичним працівником у період з IX ст. до середини XVIII ст. *Право і суспільство*. 2017. № 3. Ч. 2. С. 165–169.

This thesis presents complex research of issues related to criminal responsibility for refusal to provide medical treatment to patients by medical staff. Timeliness of topic is defined with current problems of medical treatment provision by the staff of relevant entities in Ukraine arising in the course of their professional duties performance and considerable social and legal impact of cases when medical staff refuses to provide medical treatment to patients, as this is a general social problem that needs to be solved at the state level. Implementing innovations and improving domestic legislation in the relevant field is impossible without studying foreign law. Questions, un grants of help to the patient related to criminal- legal description, by a medical worker, are difficult after essence and actual not only for the criminal legislation of Ukraine but also for the states of

post-soviet and European space. The indicated range of problems for Ukraine grows especially in the conditions of reform processes of the system of health protection and current criminal legislation in Ukraine.

A specific measure of punishment for criminal wrongdoing is prescribed as a general rule within the appropriate sanction (they are intended to protect society by reflecting the degree of moral condemnation of the perpetrators). The imposition of an objective and sufficient punishment depends on the construction of a sanction of the criminal law of the Special part of the Criminal Code of Ukraine.

The sanction is part of the article of the Special Part of the Code, which establishes the type and amount of punishment for a crime specified in the article's disposition.

Under current criminal law, there are two types of criminal sanctions: 1) a relatively defined sanction that provides for punishment of only one species and within specific limits, indicating or not specifying its lower limit, but indicating its upper limit; 2) an alternative sanction that provides for two or more types of capital punishment, of which the court may only appoint one.

Key words: refusal to provide medical treatment to patients, dangerous condition, inactivity and noninvolvement, socially dangerous consequences, patient, death, medical staff.